

11
F A R V E R G A D E 3

N Æ S T V E D

M A T R. N R. 186

U N D E R S Ø G E L S E 1963

N Æ S T V E D M U S E U M

N Æ M 63:1238

N Æ S T V E D M U S E U M 1982

F A R V E R G A D E

Som allerede nævnt i indledningen foretoges undersøgelserne i Farvergade tildels sideløbende med undersøgelserne i Bredstræde, dog således at den første del af sommeren - bortset fra et par indledende undersøgelser i marts - stort set var helliget Bredstræde og den sidste del af sommeren samt efteråret Farvergade.

Fotografierne nr. 101, 102 og 103 er eksteriør.s af husene i Favergade nr. 1 og 3, og nr. 104, 105, 106, 107 og 108 af husene i Farvergade nr. 5.

OPMÅLINGSAFSNIT 63/01

Opmåling foretaget 14.3.1963 af V.J., suppleret med oplysninger fra J. Ahlefeldt-Laurvig. Ingen fot.

Straks efter nedrivningen af husene i nr. 1 og 3 foretog Jørgen Ahlefeldt-Laurvig en foreløbig undersøgelse i jorden under det nedrevne forhus i nr. 3. Ved undersøgelsen gjordes en del fund, hovedsagelig af keramikskår, men også af bygningsrester, der tilsammen syntes at love godt for en mere gennemført udgravning.

I ca. 1 meters dybde under terræn stødtes på murværk parallel med Farvergade og op mod det et gulv af munkesten på fladen. Mod syd og øst en række kampesten i en bue i tilslutning til enkelte løse kampesten oven på murværket. I samme højde som murstensgulvet fandtes mellem dette og kampestenene mod øst en pikstens-brolægning følgende det krumme forløb af kampestenene.

Umiddelbart nord for murværket gravedes ned til det oprindelige terræn, der på det sted lå i kote 4,62 eller ca. $2\frac{1}{2}$ m under det nyere terræn.

De ved udgravningen fundne skår var fra perioden mellem 1500- og 1800-tallet, men de lå ikke i kronologisk orden, idet der før har været gravet her i forbindelse med tidligere byggeri.

OPMÅLINGSAFSNIT 63/02

Opmåling foretaget 15.3.1963 af V.J., ingen fot.

I terrænet syd for nr. 3 afdækkedes i nærheden af det østre baghus til nr. 5 en brolægning af ulige store sten i en stribe på $\frac{1}{2}$ meters bredde og knap 2 meters længde og med tydeligt fald mod syd.

OPMÅLINGSAFSNIT 63/03

Opmålinger foretaget 26-28.8.1963 af Sigfr. Laursen og V.J. fot. nr. 109, 110, 111, 112, 113, 114 og 115.

I tilslutning til de fortsatte udgravninger i Bredstræde påbegyndtes i august en seriøs undersøgelse i de ryddede tomter i Farvergade. Da der ikke var tid eller midler til en fuldstændig undersøgelse af hele arealet, besluttedes at grave en søgegrøft i retningen nordøst-sydvest (for nemheds skyld benævnt nord-syd i det efterfølgende) følgende terrænfaldet og tænkt som en forskudt forlængelse af den af Axel Johansson udførte søgegrøft i Bredstræde, der på grund af tværvej og anden ejendom ikke kunde føres længere mod nord.

For at få en præcis placering af grøften i forhold til den omliggende bebyggelse besluttedes at lægge grøften i forlængelse af facadelinien fra bebyggelsen på Kirkepladsens vestside. Denne linie var i første omgang tænkt at skulle være grøftens vestside, men dette måtte hurtigt opgives på grund af en parallelt løbende kloakledning, hvorefter snittet lagdes længere mod vest, så facadelinien kom til at udgøre søgegrøftens østvæg.

Afsnittet omfatter første del af denne søgegrøft, begyndende ca. to meter syd for Farvergade af hensyn til trafikken i denne, og strækkende sig i en længde af ca. fem meter og i en bredde på ca. $1\frac{1}{2}$ m, der senere udvidedes mod vest til $2\frac{1}{2}$ m.

Ca. 1-1,25 m under terræn afdækkedes et kampestensfundament a på langs i grøftens nordlige del. Ved udvidelse

af grøften mod vest afdækkedes en tværgående forbindelse mellem dette fundament og en parallelt løbende kampestensrække mod syd i den udvidede grøfts vestvæg. Denne række er tillige forbundet med et tværgående fundament b i grøftens sydende.

Ved nedgravning langs østvæggen til det faste og oprindelige sandlag kunde konstateres et fald mod syd på godt 60 cm på de fem meter (fra kote 4,61 til 3,98).

I den nordlige del af udgravningen foretoges en jordlagsundersøgelse på udgravningens vestvæg af Axel Johansson, til hvis beretning herom henvises.

OPMÅLINGSAFSNIT 63/04, 04A, 04B

Opmålinger foretaget 28.8 - 3.9.1963 af V.J., fot.nr. 116, 117, 118, 119, 120, 121 og 122.

Afsnittet omfatter en fortsættelse mod syd af søgegrøften i en bredde af ca $1\frac{1}{2}$ m og en længde af ca. 7 m, afsluttet mod syd af et tværgående betonfundament. På grund af en kloakbrønd placeret umiddelbart uden for den nedrevne forbygnings gårdfacade måtte søgegrøften afbrydes på dette sted og fortsattes ca 3 m længere mod syd.

I grøftens nordlige del dukkede først et næsten halvcirkelformet parti op langs østvæggen. Overfladen af dette parti bestod af ler med brandpletter og under dette lag en gruppe af kampesten i uens størrelse (opm. 63/04A) hvilende oven på en række større sten (opm. 63/04B), der ved videre udgravning viste sig at tilhøre væggen i en kampestensbrønd (opm. 63/07).

Syd for dette parti og lidt lavere end dette afdækkedes en trekantformet rest af en pikstens-brolægning og i tilslutning til denne enkelte lavere liggende munkesten (fot.nr. 117).

Langs vestvæggen overfor forannævnte to grupper afdækkedes en gruppe flade kampesten i samme plan med fald mod nord og i umiddelbar tilslutning til disse et gulv af munkesten, men med fald mod syd (fot.nr. 117). Dette murstensgulv viste sig ved en senere udvidelse af søgegrøften mod vest at være en del af en større gulvflade (opm. 63/06 og fot.nr. 123). Ved videre gravning fandtes

under dette parti en lavere liggende gruppe af mindre kampesten uden noget indbyrdes forhold (fot.nr. 119).

Syd for dette parti afdækkedes en mindre grube eller lign. afgrænset på de tre sider af en enkelt munkestensmur i et skråt forløb på tværs af søgegrøften og omtrent parallel med murstensgulvet nordfor, men væsentlig lavere. I bunden af gruben et par flade kampesten og mellem disse og munkestensomramningen et brandlag, hvilket kunde tyde på, at gruben var rest af en ovn eller ildsted. Oven på den søndre vange hvilede en stor kampesten, som ikke hørte med til gruben (fot.nr. 116).

Umiddelbart syd for gruben og parallel med denne lå en række kampesten hældende mod øst, og ved fjernelse af disse en ny gruppe af kampesten dannende et plan med fald mod syd (fot.nr. 116 og 120). Disse sten lå i et tykt kalkmørtellag, som lå over hele afsnittet mellem gruben og betonmuren i syd.

Ved en dybdegravning nord for gruben til ca. 2-2½ m under terræn stødte man på en del pæle af eg, alle bærende spor af brand i den øverste ende. Over og mellem pælene lå en del læderaffald.

OPMÅLINGSAFSNIT 63/05

Opmålt 28-29.8 og 18.9.1963 af V.J., ingen fot.

Afsnittet omfatter søgegrøftens videre forløb mod syd fra det i afsnit 04 nævnte betonfundament til grundens sydskel.

I den nordligste del afdækkedes to mindre kampestensrækker på tværs af søgegrøften og med ca. ½ m indbyrdes afstand, begge ca. 1 m dybere liggende end tilsvarende rækker nord for betonfundamentet.

Syd for de to kampestensrækker afdækkedes rester af en højere liggende pikstens-brolægning med fald mod syd.

Efter fjernelse af kampestenene i den nordlige del af afsnittet foretoges en dybdegravning i denne del. Ca. 2 m under kampestenene stødte man på et ca. 40 cm tykt tørvelag, og først under det i kote 0,77 kom man til fast bund, der bestod af lerblandet sand og mindre sten. Jorden over tørvelaget var almindelig opfyldt, de første 80 cm af blandet ler, muld og sand samt enkelte store sten.

OPMÅLINGSAFSNIT 63/06

Opmålt 11.9.1963 af V.J., fot.nr. 123, 124 og 125.

Efter at søgegrøften var ført igennem så langt mod syd, som det var muligt inden for tomtens grænser, foretoges en udvidelse af grøften mod vest i det midterste afsnit (63/04), hvor fyrgrube og munkestensgulv syntes at fortsætte ind i det ikke udgravede. Herunder afdækkedes resten af murstensgulvet, der strakte sig mod nordvest i en skrå vinkel mod søgegrøften, men næsten parallel med fyrgruben og grundens bagskel. Gulvet, der var ca. $1\frac{1}{2}$ x $2\frac{1}{2}$ m stort, havde fald mod sydøst og bestod af munkestensbrokker, halve og trekvarte for det meste. Mod nord var det på halvdel kantet af en række kampesten i samme plan som gulvet og mod syd af en gruppe sten nærmest søgegrøften og vest for disse et lerlag med tydelige brandlag imellem, hvori konstateredes halmrester og et enkelt lerstykke med støjlemærke. Syd for dette lerlag og lidt lavere end dette et svagt hvælvet mørtellag, der var en fortsættelse af det under opmålingsafsnittet 63/04 beskrevne.

Oven på murstensgulvet lå et mindre træstykke, der var brændt i overfladen.

OPMÅLINGSAFSNIT 63/07

Opmålt 11.9.1963 af V.J., fot.nr. 122, 126, 127 og 128.

Samtidig med forannævnte udvidelse af søgegrøften mod vest foretoges en tilsvarende mod øst, hvor enkelte store kampesten lagt i en bue var dukket frem i bunden af udgravningen (opm. 63/04B og fot.nr. 122). Ved frigravning omkring disse sten viste de sig at være del af en brønd eller beholder sat af kampesten oven på en træramme i bunden. Trærammen var udlagt på fire store kampesten, fortrinsvis anbragt i hjørnerne. Brønden var ikke særlig dyb, idet det dybeste punkt lå i kote 2,92.

Brønden indeholdt en del skår fra 1700-tallet.

OPMÅLINGSAFSNITTENE 63/08, 09 OG 010

Opmålinger foretaget af museumsinspektør Knud Krogh og V.J. 19.9 - 7.12.1963, fot.nr. 129 - 179.

Ved dybdegravning i afsnit 04 og ved den senere fremdragning af kampestensbrønden fandtes omkring denne spor af

tidlig bebyggelse i form af en række træpæle, og det blev derfor bestemt at udvide udgravningen til et område vest for brønden, for at undersøge om der skulde være flere spor i denne dybde, 3-4 m under terræn. På grund af det fremskredne tidspunkt på året og manglende økonomiske midler til at fjerne de betydelige jordmasser oven over med håndkraft, vedtoges at fjerne disse ved hjælp af en grave-maskine, der ved velvilje fra et lokalt entreprenørfirma blev stillet gratis til rådighed.

Under den første del af udgravningen afdækkedes flere pæle med risfletning imellem og løbende i nordvestlig retning fra brønden. I umiddelbar nærhed af denne række og brønden dukkede en rund genstand op, der ved frigravning viste sig at være en trætønde (fot.nr. 129). Da Nationalmuseet var interesseret i at få tønden ind til konservering og nærmere undersøgelse på grund af dens formodede alder og samtidighed med pælene, iværksattes nu en forsigtig frigravning og emballering af tønden ved indpakning af den i toiletpapir og udstøbning med gibs, så det skrøbelige træværk kunde tåle en transport. Ved denne omhyggelige emballering, der foretoges under ledelse af overlæge Carsten M. Smidt, og ved at skubbe brædder ind under tønden, lykkedes det at hejse den op i hel stand ved hjælp af en kranvogn fra Falck/Zonen, der straks efter optagningen kørte tønden til Nationalmuseets afd. i Brede. Den værdifulde assistance ved optagning og transport af tønden foretoges helt vederlagsfrit af Falck/Zonen.

Allerede under frigravningen viste det sig, at tønden egentlig bestod af to, hvilket blev bekræftet ved den nærmere undersøgelse i Brede. De to tønder var sat oven i hinanden, bund mod bund, men bundstykkerne manglede. Tøndebåndene var udført af vidjefletning, hvori var tappet træpløkker.

Ved frigravningen af tønden kunde konstateres, at den tilsyneladende oprindelig må have været gravet ned i terrænet, idet den $\frac{1}{2}$ m oppe fra bunden var omgivet af håndstore sten, der muligvis har været en rest af en gulv- eller gårdbelægning.

Foruden de foran omtalte pæle med risfletning fandtes i ca. 1 m afstand fra tønden tre sværere pæle, alle for-

synede med en gaffelformet udskæring i toppen. Da der tillige i fyldlaget omkring tøndens og pælene fandtes en del læderstumper og enkelte stykker egebark, blev der fremsat en formodning om, at man her stod over for et garveri fra tidlig middelalder, og at tøndens og de kløftede pæle indgik som led i garveprocessen, hvilket foranledigede en henvendelse til Garverforeningen, som viste sig meget interesseret og resulterede i en kærkommen økonomisk støtte til videre undersøgelser.

Efter dette mellemspil fortsattes udvidelsen af gravefeltet mod vest ved at fjerne den overliggende jord med gravemaskine ned til det omtrentlige niveau af pælerækkerne, hvorefter gravningen foretoges med håndkraft. På den måde afdækkedes et felt på ca. 8 x 8 meter.

Den meget regnfulde sommer og efterår og det efterhånden store omfang udgravningerne antog, forbundet med en risiko for sammenskrivning af jordmasserne ovenfor, samt manglende tid og erfaring til at foretage de mere specielle udgravninger og opmålinger medførte en henvendelse til Nationalmuseet, der herefter stillede arkitekt, senere museumsinspektør, Knud Krogh til rådighed en uge i november, så opmålingerne kunde afsluttes inden vinteren satte ind.

Beskrivelsen af denne sidste fase af udgravningerne i 1963 vil herefter ske med henvisning til de på opmålingen anførte bogstaver og med de ved et efterfølgende møde mellem Knud Krogh, F. Michelsen, C. M. Smidt, Hans Nielsen og J. Vestergaard Jensen som deltagere i udgravningerne fremførte bemærkninger, suppleret med mindre tilføjelser.

- A. Stensæt brønd (tildels beskrevet under afsnit 63/07). Brønd eller beholder sat af kampesten på en delvis retvinklet træramme. Da "brønden" blev fundet i søgegrøften var den dækket af et tykt lerlag (opm. 63/04). Stensætningen var tydeligvis opbygget indefra, idet ydersiden bar spor af at være opsat mod en ydervæg. Iøvrigt synes hjørnet af en ældre risfletning at være afbrudt ved nedgravningen. Brøndens bund lå 65 cm lavere (dybere) end underkant af risfletningen i det vedliggende risgårde. I brønden er der fundet skår fra 1700-tallet.

B. Brønd eller beholder af genanvendte munkesten sat i ler. Det brud man ser på fotografiet (fot.nr. 145 og 146) er sket under udgravningen (kraftig regn). En vandret liggende plankestump vest for beholderen synes at være skåret af ved opførelse af denne, (jf. iøvrigt planen og Hans Nielsens dagbogsoptegninger for 5. og 6.11.).

C. Fragmenter af risfletning bærer meget tydelige spor af brand på så godt som alle lodrette pæle. De undersøgte pæle er tilspidsede og banket ned i undergrunden. Alt tyder på, at risfletningen respekterer stenen, mrkt. D, ved at vige uden om den. Mod øst kan risfletningen ikke findes, men formentlig er den afbrudt i forbindelse med udførelsen af brønden A.

Ca. 1 meter vest for brønden A ligger underkanten af risfletningen i kote 3,57, hvilket må svare til overfladeniveauet på hvilket risfletningen er bygget.

Iflg. Hans Nielsens dagbog for 25.10. fandtes i fyldlaget omkring risfletningen en del læderafskæringer, strå eller halmstumper, trækul, læder og skindlapper, enkelte skosåler, stumper af overlæder og snøreband, m.v., hovedsagelig nord for risfletningen lige vest for den kampestenssatte brønd og ca. 30-40 cm over det overfladeniveau, hvorpå risfletningen er rejst. Ved den store sten, mrkt. D, ligger dette fyldlag næsten i samme niveau som overfladen.

D. En stor kampesten, som tilsyneladende har ligget på stedet før risfletningen er bygget.

E. Lodretstående pæle af samme karakter som pæle i C og med tilsvarende brandspor i toppen. Der er intet steds omkring disse pæle iagttaget risfletning.

F. Planker liggende på fladen, een af dem ligger under en af de kraftige stolpeender (fot.nr. 144).

G. Risfletning svarende til C og ligesom den tilsyneladende afbrudt mod nord i forbindelse med udførelse af brønden A. Ca. 1 m syd for A drejer risfletningen næsten vinkelret mod øst (fot.nr. 140).

H. Fragmenter af risfletning øst-vest løbende (fot.nr. 140).

K. Stort set ensdannede stolper med retvinklet, gaffelformet udsnit i toppen. Et karakteristisk eksemplar er sendt til konservering for senere opbevaring i Næstved Museum. (Stolpeender af lignende art er fundet ved udgravningerne i Grønnegade i Ribe, hvor de synes at kunne tolkes som en slags pælefundering).

L. L_1 og L_2 er rester af planker fra stavvæg, jf. fot.nr. 152 og 153, hvor bundforholdene synes at fortælle, at de ikke står på deres oprindelige plads. L_2 klemmer sig ned over den tvedelte stolpe og er gledet ud af hakket på L_1 . Disse planker giver oplysning om vægkonstruktionen, som altså har været en stavvæg, en rammekonstruktion, hvor fodtømmeret kan have ligget i gafflen på K-stolperne.

M. En række pæle svarende til pælene i risfletningen C. Ingen sikre spor af risfletning. Toppen af stolperne er afrådnede og uden brandspor.

N. En træplade med svagt buet kant mod øst, jf. plan og fot. nr. 137, 149 og 150. Under træpladen to tværgående skinner. I midten af pladen et omtrent kvadratisk hul og forvitrede rester af rund stolpe fandtes på pladen og i hullet. Sandsynligvis har stolpen været tappet ned i hullet.

Iøvrigt: Foruden de med K mærkede stolper med gaffelformet udskeering i toppen fandtes yderligere seks meget kraftige stolper med lige afskåret top. En af disse stolper var placeret oven på de under F mærkede planker.

I umiddelbar nærhed af pælerækken, mrkt. M, frigravedes en trætønde mere, men i betydelig ringere stand end de først fundne. På grund af jordtrykket var tøndebåndene sprængt og stavene presset ud til siderne (fot.nr. 141 og 142).

Øst for samme pælerække afdækkedes fragmenter af et murstensgulv, svagt skrånende mod syd, som ved de hidtil fremdragne gulvplaner i Farvergade-området. Gulvet bestod af munkesten iblandet enkelte kampesten. Mod nord et forsænket parti omgivet af en murstenskant på de to sider, se fot.nr. 136, 158 og 159.

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

For denne undersøgelse gælder stort set det samme som for Bredstræde. Dog fik man som nævnt her i en kort periode assistance af en professionel arkæolog fra Nationalmuseet.

Af enkeltfund skal kun nævnes middelaldertønderne.

De beskedne midler, der anvendtes til de to undersøgelser blev dels taget af museets ressourcer, dels bevilget af Næstved kommune, dels skænket af Garverforeningen i Danmark, Rotary- og Lion's-klubberne i Næstved samt af kaptajn Emil Lassen o. a. private personer.

Næstved i juni 1982

F. Michelsen

F. Michelsen

J. Vestergaard Jensen

J. Vestergaard Jensen